

כך נולדה המילה "חלטורה"

"כרטיס", "קרטון" ו"חלטורה" הן קרובות משפחה שכבר מזמן לא נמצאות בקשר. ואיך כל זה נוגע להספדים של יוונים אורתודוקסים?

17:20 13.08.2014 [אילון גלעד](#)

בלשנים קוראים לשתי מילים שונות או יותר החולקות את אותו שורש אטימולוגי "כפולה" או "דוּבְּלָטָה". לדוגמה, המילים "מחק" ו"מחץ" מקורן באותו שורש קדום ועל כן הן דוגמה לכפולה. דוגמה נוספת, מעניינת יותר, היא מקבץ המילים כרטיס, קרטון וחלטורה, שהתחילו בעת העתיקה במילה אחת והשתנו במשך הדורות עד שקשה להבחין בדמיון ביניהן.

מוצאן המשותף של המילים ביוון העתיקה, במילה כְּרֵטְס, ששימשה את בני יוון להורות על עמוד או ספר. מילה זו עצמה נגזרת מהפעל כְּרֵטְסוּ - לחרט. המילה היוונית עשתה את דרכה לארמית בצורה כְּרֵטְסָא, והיא מופיעה פה ושם בתלמוד היחשמי, בדרך כלל בשיבושים קלים. למשל: "חד בר נש הוה חייב לחבירה מאה דינרין בקרטיס שלח חמשין גבי שליחא אמר ליה אין לא יהב לך קרטיסה" (קידושין ג', ה'), ובעברית: "איש אחד היה חייב לחברו מאה דינרים בתעודה. (הוא) שלח באמצעות שליח חמישים ואמר אין לי לתת לך את (מלוא הסכום הנקוב) בתעודה".

המילה "כרטיס" (שבמסכת כתובות כתובה כבר באות כ', ולא כפי שנכתב במסכת קידושין) נותרה בתלמוד במשך מאות שנים כאבן שאין לה הופכין, עד שב-1882 פורסם בעיתון "המליץ" מכתב למערכת מאדם בשם יוסף רבינוביץ, שעסק בהשתדלות של לורנס אוליפנט בפני הסולטאן הטורקי בדבר יישוב יהודים בארץ-ישראל. במכתב זה מופיעה "כרטיס" בפעם הראשונה כמילה עברית: "והוא הבטיח לו בכתב על הכרטיס (קארטע) שלו..." אין לדעת בבטחה מי חידש את המילה, אך נראה שהיה זה סגן עורך העיתון באותם ימים - המשורר יהודה לייב גורדון - שהשחיל אותה למכתב ולעברית בכלל.

המילה היוונית כְּרֵטְס אומצה גם בלטינית, בצורה Charta, שהתגלגלה לשלל מילים בשפות האירופיות. בין היתר היא הולידה את המילה הלטינית הימי-ביניימית Carta - מפה - שממנה נגזר שמו של מצייר המפות - הקרטוגרף. גם המילים האנגליות chart-ו card ומקבילותיהן בשפות אירופה, מקורן באותה מילה לטינית ממש. באיטלקית, למשל, הפכה המילה ל-Carta וזו שימשה - כמו המקור הלטיני - מילה שפירושה נייר (וגם למפה ולתפריט). במאה ה-17 הוסיפו לה האיטלקים את סיומת ההעצמה וההגדלה one ויצרו את המילה Cartone לתיאור לוחות עשויים שכבות של נייר ודבק, מעין גרסה מוקדמת של הקרטון שאנחנו מכירים היום. המילה נדדה לצרפת, שם נפלה ה-e הסופית, וה-Carton הצרפתי מצא את דרכו לשלל שפות ובהן אנגלית ועברית.

בעברית הופיעה המילה "קרטון" ב-1902, במודעה שפירסם יצחק יוסף לדברג בעיתון "ההשקפה", הכתובה בעברית משובשת: "למען המשיך לי קונים בחנותי החדש שעשיתי לי הנני להודיע כי אני מוכר במחק היותר נמוך הסחורות היותר טובות". לדברג מוסיף ומפרט את שלל המוצרים שהוא מוכר בחנותו, השוכנת בסמוך לשער יפו בירושלים, ובהם "תיקי קרטון". באותה שנה ניסה מישהו לחדש מונח עברי תחת קרטון - "עב נייר" - אך ללא הועיל.

המילה הלטינית Charta מצאה לה דרך נוספת אל תוך העברית. ראשית, בלטינית כנסייתית של ימי-

הביניים נגזרה ממנה המילה Chartula, כלומר נייר קטן, וממילה זאת התקבלה המילה Chartularium, שפירושה רשומת ארכיון ובעיקר רשימת שמות המתים (בדרך כלל תורמים ובני משפחתם) שעליהם יש להתפלל לעילוי נשמתם. מילה זאת עשתה את דרכה בצורה משובשת - חֶלְטוּרָה - לרוסית של הכמורה היוונית האורתודוקסית, שם עברה שינוי ופירושה התפילה שנושא הכומר על המת בלוויה. בחסיה שאחרי המהפכה הקומוניסטית של 1917 אימצו אנשי תיאטרון את החלטורה והפכו אותה לחילונית. כפי שהכומר היה מרויח קצת כסף מהצד בחלטורות שהיה עורך, כך גם שחקנים ומוזיקאים עשו "חלטורות". באופן זה התפשטה המילה חלטורה בשפה הרוסית ויצאה את גבולות התיאטרון. שחקנים יהודים שעלו מרוסיה בתחילת המאה ה-20 דיברו גם הם על חלטורות, והמילה החלה להתפשט וקיבלה תנופה בשנות ה-50. למשל, בעיתון "מעריב" ניתן לקרוא ב-1953: "חלטורה היא כידוע כינוי להופעתו הפרטיזנית של אמן כלשהו בהופעת יחיד, בעתות הפנאי, בקיבוצים, בנשפים ובמסיבות של תנועות, אגודות ומפלגות, או במעבדות ובנקודות התיישבות וקליטה". מאז פרצה המילה חלטורה מתחום הבידור לעבודות מזדמנות בכלל ואף נגזר ממנה השורש המרובע ח.ל.ט.ר. ושלה פעליו, דוגמת "מחלטרת" ו"חילטר".